

Comparative study of the principle of full implementation of the contractual obligation

Sayied Yaqub Arefi

Abstract

The principle of full implementation of the contractual obligation (fulfillment of the obligation without deficiency in quantity and quality) is the real goal and spirit of barter transactions. Imamiyyah jurisprudence and principles of Unidrava have emphasized this principle. A library study and a descriptive-analytical method show that Imami jurisprudence has the advantage of "expressing the conceptualization structure of the principle of full implementation of the obligation", "determining various criteria for fulfilling the obligation based on the variety of the obligations" and "the obligee's duty to accept the full implementation of the obligation."

The principles of international commercial contracts have paid attention to "the effect of fluctuations in the value of money in the implementation of monetary obligations", "the conventional quality standard of implementation", "the principle of good faith in the fulfillment of the obligation" and "the cooperation of the obligor in the full implementation of the obligation". These attentions open the path of new reflections for the latest conclusions of the Imamiyyah jurists in the field of covenant fulfillment.

Keywords: contractual obligation, contract fulfillment, principles of UNIDERA, complete implementation, simultaneous implementation, and implementation criteria in Imamiyyah jurisprudence.

مطالعه‌ی تطبیقی اصل اجرای کامل تعهد قراردادی

در فقه امامیه و اصول یونیدروا

آغاز آرام*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۳۰

چکیده

اصل اجرای کامل تعهد قراردادی (انجام مورد تعهد بدون کاستی در کمیت و کیفیت)، هدف واقعی و روح معاملات معاوضی است. فقه امامیه و اصول یونیدروا بر این اصل تأکید کرده‌اند. مطالعه‌ی کتاب‌خانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی نشان می‌دهد که فقه امامیه از مزیت «بیان ساختار مفهوم‌یابی اصل اجرای کامل تعهد»، «تعیین معیارهای گوناگون برای ایفای تعهد با تکیه به گوناگونی موردهای تعهد» و «تکلیف متعهدله به پذیرش اجرای کامل تعهد» بهره‌مند است. اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی بر «تأثیر نوسات ارزش پول در اجرای تعهدات پولی»، «معیار کیفیت متعارف اجرا»، «اصل حسن‌نیت در ایفای تعهد» و «همکاری متعهدله در اجرای کامل تعهد» توجه داده است. همین توجه‌ها، مسیر تأمل‌های نوین را برای استنباط‌های تازه‌ی فقیهان امامیه در زمینه‌ی وفای عهد می‌گشاید.

واژگان کلیدی: تعهد قراردادی، وفای به عقد، اصول یونیدروا، اجرای کامل، انجام هم‌زمانی و معیار اجرا در فقه امامیه.

* سید یعقوب عارفی، دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، کدر دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خاتم النبیین (ص).

مراد از «مطالعه‌ی تطبیقی اصل اجرای کامل تعهد قراردادی در فقه امامیه و اصول یونیدروا»، بازخوانی و سنجش‌گری لزوم، معیارها و مستندهای «وفای بدون کاستی تعهد عقدی» از نگاه فقیهان جعفری و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (یونیدروا) است. نیازی به یادآوری و بازنمایی ندارد که مقصود واقعی و هدف نوعی از معاملات، دستیابی اطراف آن به مورد تعهد می‌باشد، بلکه اجرای کامل موضوع تعهد، روح معاوضه و مدلول عملی قراردادها را شکل می‌بخشد. از سویی در باور فقیهان امامیه، بهترین و کامل‌ترین اصول اساسی و معیارهای کاربردی در زمینه‌ی اجرای تعهدات قراردادی از دامان فقه جعفری استنباط می‌شود. از سوی دیگر، «اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی» دست‌آورد سال‌ها تلاش فکری و مطالعه‌ی تطبیقی نظام‌های گوناگون حقوقی توسط مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌سان‌سازی حقوق خصوصی رم است که نسخه‌ی آغازین آن در سال ۱۹۹۴ نشر شد و آخرین بار در سال ۲۰۱۶ ویرایش یافت. این اصول، قواعد کلی فراگیرنده‌ی مقررات مربوط به قراردادهای تجاری (و مدنی) بین‌المللی را نشان می‌دهد که می‌تواند الگوی قانون‌گذاری و قانون حاکم بر معاملات تجاری و قراردادهای مدنی مورد استفاده در سراسر جهان قرار گیرد. مطالعه‌ی توصیفی و مقایسه‌ی تحلیلی «اصل اجرای کامل تعهد» در فقه امامیه و اصول یونیدروا پنجره‌ی تازه برای داوری و نسبت‌سنجی خواهد داد. پس، فرضیه چنین خواهد بود: «مقایسه‌ی اصل اجرای کامل تعهد قراردادی در فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، تکمیل‌کننده‌ی مطالعه‌ی حقوقی است». این نگاه‌شسته، نگاه به قاعده‌ی اصلی، یعنی «اجرای اختیاری کامل عین تعهد قراردادی» دارد. نخست باید «مفهوم» آن را مطالعه کرد، سپس «معیارهای تحقق اجرای کامل تعهد» را شناخت، و آنگاه «مستندات و دلایل اصل وفای تعهد» را تبیین نمود، از «جریان این اصل نسبت به متعهدله» آگاهی یافت و در نهایت «نسبت اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی اجرای تعهد» را با آن سنجید و این همه را در آینه‌ی فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری مشاهده و مقایسه کرد:

اصل اجرای کامل تعهد	
مفهوم اصل اجرای کامل تعهد	معیار اجرای کامل تعهد
مستندات اصل اجرای کامل تعهد	جریان اصل اجرای کامل تعهد نسبت به متعهدله
نسبت اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد با اصل اجرای کامل تعهد	

۱. مفهوم اصل اجرای کامل تعهد

برای شناخت معیارها، مستندها و آثار اصل اجرای کامل تعهد، ناگزیر باید «مفهوم‌شناسی» داشت. مفهوم اصل اجرای کامل تعهد، نخست در فقه امامیه، و نگاه در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (یونیدروا) اشاره، و سپس مقایسه صورت می‌گیرد:

۱-۱) مفهوم اصل اجرای کامل تعهد در فقه امامیه

اصل اجرای کامل تعهد از چهار سازه (اصل، اجرا، کامل و تعهد) شکل یافته است. در فقه امامیه، «اصل» در این جا، به معنای «قاعده‌ی کلی» (بحرانی ۱۴۲۳، ج ۱، ص ۱۵۶)، «اجرا» به مفهوم «ادا و انجام مطلوب» (جمعی از پژوهشگران ۱۴۲۳، ج ۸، ص ۱۰)، «کامل» نمایانگر «کمبود نداشتن از جهت کمیت و تعداد»، و کیفیت و صفات (خلخالی ۱۴۰۷، ص ۲۷۵) و «تعهد»، در معنای خاص، یعنی «رابطه‌ی حقوقی روییده از قرارداد» کاربرد دارد (عمید زنجانی ۱۳۸۲، ص ۲۳۹. سبحانی تبریزی ۱۴۲۹، ج ۱، ص ۲۶۰). بنابراین، اصل اجرای کامل تعهد، یعنی، «قاعده‌ی که خواستار است، متعهد تمام آن چه (آثار و نتایج) را که به سبب قرارداد در برابر متعهد پذیرا گردیده، در صورت بقای قرارداد، بدون کاستی از جهت کمیت و کیفیت انجام دهد».

هرچند در فقه، اصطلاح «اجرا» هم آمده است (اشتهاردی ۱۴۱۷)، ج ۲۸، ص ۳۴۰. فقیهان مسلمان، معمولاً به جای «اجرای تعهد» از تعبیری «وفا/ایفای به عقد/عهد» استفاده می‌کنند و «وفا و ایفای به عقد» را «عمل به مقتضای قرارداد» معنا می‌نمایند (محقق کرکی ۱۴۱۴، ج ۸، ص ۳۲۶). میرزای قمی ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۴۵۶. در دید پاره‌ای از فقیهان، «وفا» مشترک لفظی میان «اتمام» و «عمل» است. هرگاه با «با» همراه گردد، معنای «عمل» و اگر بدون آن باشد، مفهوم «اتمام» را می‌رساند و در نهایت هر دو به یک معنا (عمل) باز می‌گردند (امام خمینی ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۱۲۵-۱۲۷). ولی از نگاه برخی دیگر، وفا «انجام کامل» است (روحانی ۱۴۳۵، ج ۲۵، ص ۱۴). به هر صورت، از منظر آنان، مادامی که عقد موجود باشد، پای‌بندی و وفاداری و انجام کامل مقتضای آن ضرورت دارد، شکستن قرارداد و عدم ایفای تعهدات قراردادی ممنوع است (خوئی ۱۴۱۸، ج ۳۸، ص ۲۱).

عقود آثار گوناگون دارند، هدف اصلی و مقصود واقعی اطراف قراردادها از تشکیل هر عقدی، دستیابی به نتایج و آثار آن است. اصل اجرای کامل تعهد، خواستار است که متعهد

تمام نتایج پدیدآمده از قراردادها را وفا و اجرا کند. اجرای کامل تعهد در صورتی واقعیت خارجی می‌یابد که «آنچه را متعهد به عنوان ایفای تعهد تسلیم می‌کند با آنچه مورد تعهد است، منطبق باشد» (شهیدی ۱۳۹۳، ب، ص ۳۶)؛ مثلاً، اگر منشأی تعهد، عقد تملیکی بوده، باید «موضوع تسلیم» و «موضوع تعهد» یگانگی داشته باشند و اگر سبب تعهد، قرارداد عهدی باشد، «انجام عمل» یا «ترک عمل» با «موضوع تعهد» هماهنگ گردد. پس در صورت‌های سه‌گانه که مورد تسلیم «غیر از مورد تعهد» یا «بخشی از مورد تعهد» و یا «متعلق حق دیگری» باشد، اصل اجرای کامل تعهد تحقق نمی‌یابد.

اصل اجرای کامل تعهد، هم خواهان اجرای مورد اصلی قرارداد (ساختن نیروگاه برق آفتابی) و هم اجرای تعهدات جزئی (نقشه‌ی به کارگیری نیروگاه) و فرعی (آموزش استفاده از نیروگاه به صورت شرایط ضمن عقد) را فرا می‌گیرد، زیرا در قرارداد وابسته به شرط، شرط از کیفیات و خصوصیات عقد می‌شود (حسینی مراغی ۱۴۱۷، ج ۲، ص ۲۷۵ و ۲۷۶). بنابراین، متعهد باید تعهد را به همان کمیت (تطابق تعداد مورد تأدیبه و مورد تعهد) و کیفیت (تطابق صفات مورد تأدیبه و مورد تعهد) که هنگام تشکیل قرارداد عهده‌دار گشته است، اجرا و ایفا کند، زیرا اجرای مورد اصلی بدون اجرای مورد جزئی و فرعی (شرط)، در عالم واقعیت (از منظر عرف)، وفای به عقد شمرده نمی‌شود (خلخالی ۱۴۰۷، ص ۲۷۵).

۱-۲) مفهوم اصل اجرای کامل تعهد در اصول یونیدروا

مفهوم صریحی از «اصل اجرای کامل تعهد» در اصول حقوق تجاری بین‌المللی (یونیدروا) آشکار نیست، ولی در ماده‌ی ۳-۱-۶ آن آمده است: «(۱) ذی‌نفع تعهد می‌تواند هنگامی که زمان انجام تعهد فرا رسید، پیشنهاد اجرای جزئی تعهد را رد کند. چه این پیشنهاد با تضمین انجام باقی‌مانده‌ی تعهد همراه باشد یا نباشد، مگر این‌که ذی‌نفع تعهد، هیچ نفعی مشروعی در رد پیشنهاد مزبور نداشته باشد...». ماده‌ی ۱۱-۱ این اصول، طرفی را که انتظار می‌رود، تعهد را اجرا کند، «متعهد»، و طرفی که اجرای تعهد حق اوست، «ذی‌نفع تعهد» معرفی می‌کند.

از مفهوم ماده‌های یادشده برداشت می‌شود که اصل اجرای کامل تعهد، عبارت است از «قاعدگی که بر پایه‌ی آن متعهد باید مورد تعهد را بدون کاستی انجام دهد و ذی‌نفع تعهد، نفع مشروع می‌یابد تا مورد تعهد را به طور تمام دریافت نماید».

اصل اجرای کامل تعهد، تعهدهای صریح و ضمنی (م ۱-۱-۵) را شامل می‌شود، تعهدات ضمنی از ماهیت و مقصود قرارداد، عرف‌های تجاری و رویه‌های تاجران، حسن نیت و معامله‌ی منصفانه، و متعارف بودن تعهد پدید می‌آیند (م ۲-۱-۶). پس این اصل، گستره‌ی گسترده دارد.

بنا بر مطالب یادشده، مفهوم «اصل اجرای کامل تعهد» در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، بنا بر دخالتِ «حسن نیت»، مفهوم متفاوت‌تر از فقه امامیه می‌گیرد، زیرا شامل تعهدات ناشی از حسن نیت هم می‌گردد، در حالی که اصل حسن نیت قراردادی، در فقه امامیه، نهاد چندان شناخته شده نیست، مگر آن که «اطلاق مقتضای عقد» آن را جبران کند. در این صورت، می‌توان گفت: میان مفهوم اصل اجرای کامل تعهد را از نگاه فقه امامیه و اصول یونیدروا، نسبت تساوی وجود دارد: «انجام مورد تعهد بدون کاستی از جهت کمیت و کیفیت».

مفهوم اصل اجرای کامل تعهد			
نسبت	تأکید بیش‌تر	متن نمایانگر	نهاده‌ها
- تساوی (انجام مورد تعهد بدون کاستی در کمیت و کیفیت) - عموم و خصوص مطلق	۱) عدم کفایت: (بخشی از مورد تعهد، ۲) غیر مورد تعهد، ۳) متعلق حق دیگری بودن مورد تعهد	ایفای مقتضای عقد از جهت کمیت و کیفیت (اجرای مورد اصلی، جزئی و فرعی)	فقه امامیه
(در صورت دخالت حسن نیت در مفهوم)	=	قاعده‌ی انجام تعهد بدون کاستی - فقدان مفهوم صریح، ولی مستفاد از ماده‌ی ۳-۱-۶ (اجرای تعهدهای صریح و ضمنی: م ۱-۱-۵ و ۲-۱-۵)	اصول یونیدروا

۲- معیار اجرای کامل تعهد

در بخش پیشین، «اصل اجرای کامل تعهد»، به «تطابق مورد تأدیه و مورد تعهد» معنا گردید، اکنون باید معیار این «تطابق» را مطالعه کرد. مقصود از معیار تطابق، «ضابطه و سنجه‌ای تشخیص‌دهنده‌ی اجرای بدون کاستی مورد تعهد» است. می‌توان از فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، «معیارهای تطابق مورد تأدیه و مورد تعهد» را دریافت داشت:

۲-۱) معیار اجرای کامل تعهد در فقه امامیه

پاره‌ای فقیهان امامیه، از تعبیرهای گوناگونی، مانند: «قبض»، «اخذ»، «تأدیه»، «رد»، «تسلیم»، «تحویل» و سایر تعبیرهایی از این دست را گردآوری کرده (امام خمینی ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۵۵۳) تلاش و ورزیده‌اند از آن‌ها سنجه و نحوه‌ی وفای تعهد را استنباط کنند، ولی برداشت‌ها چنان به پراکندگی شتافته‌اند که برخی از آنان، تنها پیرامون قبض، هشت برداشت را بیان داشته‌اند (انصاری ۱۴۱۵، ج ۶، ص ۴۴۱-۴۴۶) و بعضی دیگر با تأکید به معنای جامع ایفای مقتضای عقد، یعنی «مسلط گردانیدن متعهدله را بر مورد تعهد»، تعدد معانی را در سرای اشتباه مفهوم و مصداق سپرده‌اند (آل کاشف الغطاء ۱۴۲۲، ج ۱، ص ۴۵۷). آنان اعتراف دارند که نمی‌توان برای معیار ایفای کامل تعهد، حقیقت شرعی یا متشرعه یافت، پس ناگزیر باید فهم عرفی و اعتبار عقلایی را معیار گرفت، و دریافت (پرداخت: قبض و اقباض) هر چیزی را به حسب خود آن دانست (خوئی ۱۴۱۸، ج ۴۰، ص ۲۸۶). همان‌که برخی از فقیهان اشاره داشته‌اند مراد از وجوب وفای به عقد، وجوب ارشادی و نفوذ مفاد عقد بنا بر فهم عرفی است (محسنی ۱۳۸۲، ص ۳۸۴). بنا بر این، سنجه و نحوه‌ی ایفای کامل تعهد در عین معین، عین کلی، انجام عمل و خدمت و تعهدات پولی تفاوت خواهند داشت و معیارهای «تصادق، تشابه، تناسب و تساوی» به دست می‌آیند:

۲-۱-۱) یگانگی مورد مورد تأدیه و مورد تعهد

هرگاه مورد تعهد «عین معین» باشد، معیار اجرای کامل تعهد «یگانگی» (تصادق خارجی) است، اگر متعهد همان عین معینی را که مورد تعهد بوده به متعهدله تسلیم کند (شهیدی ۱۳۹۳، ص ۳۹)، اصل اجرای کامل تعهد، ایفا شده است. در این صورت، ایفای تعهد به تعبیر فقیهان با تخلیه و نقل پدید حاصل می‌شود (هاشمی شاهرودی ۱۴۳۲، ج ۴، ص ۲۲۳). لذا اگر تسلیم عین

امکان نداشت، تنها راه انفساخ عقد است (طباطبایی حکیم ۱۴۲۸، ج ۴، ص ۱۱۱). تسلیم مثل آن کفایت نخواهد کرد، البته، اگر مبیع از تولیدات صنعتی باشد که میان عین مبیع (و سایر مورد‌های عقود مالی)، و مثل آن تمایزی دیده نمی‌شود، بعید نیست که تسلیم بدل هم هنگام تلف عین کفایت کند (سبحانی ۱۴۲۳، ص ۲۹). در حالتی که متعهد مال مورد امانت را بر می‌گرداند، مانند: مورد ودیعه، اجاره، مضاربه، مشارکت، باید عین به همان وضعیت به متعهدله بازگردانده شود، هرچند بدون تقصیر متعهد (افراط و تفریط) و تأخیر در تأدیه (در صورت مطالبه‌ی متعهدله) آن عین گرفتار کاستی شده باشد (انصاری ۱۴۱۵، ج ۹، ص ۲۸۷. بجنوردی ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۹. طوسی ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۳۷۴. کاتوزیان ۱۳۹۲، ج ۴، ص ۴۰)، مگر در برخی موارد، مانند: صنعت‌گران، ترمیم‌کنندگان یا عاریه‌ی درهم، طلا و نقره که توسط دلیل خاص از عدم ضمان امین خارج شده‌اند (مکارم ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۲۶۱-۲۶۴).

۲-۱-۲) هماهنگی مورد تأدیه و مورد تعهد

هنگامی که مورد تعهد کلی باشد، اگر شرط مرغوبیت یا نامرغوب نشده باشد (محقق حلی ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۵۷)، سنجهی ایفا، «هماهنگی با مصداق متعارف» است. اجرای کامل تعهد با تسلیم مورد معمولی و متعارف (سالم و بدون عیب و نقص) تحقق می‌یابد. یعنی، «تشابه‌ی مورد تأدیه و مورد تعهد» معیار تطابق می‌باشد؛ نه نیاز است که متعهد فرد عالی یا ممتاز را تسلیم کند، و نه پذیرفته است که پایین‌تر یا نامرغوب‌تر از مرز متعارف و معمولی را تأدیه نماید، زیرا وفای به عهد، فراگیر کمیّت و کیفیت بوده و از «کلی بودن مورد»، فرد متعارف به ذهن می‌شتابد. در این صورت، دو عمل صورت می‌گیرد: اولاً، گزینش: متعهد ناگزیر از میان کلی، فرد مورد نظر برای تأدیه را بر می‌گزیند؛ ثانیاً، تسلیم: برگزیدن و جدا ساختن فرد مورد تأدیه کفایت نمی‌کند، باید آن را به متعهدله تسلیم نماید (شهیدی ۱۳۹۳، ص ۳۶. خوئی ۱۴۲۹، ج ۳، ص ۲۴۴).

۲-۱-۳) سازگاری مورد تأدیه و مورد تعهد

در صورتی که مورد تعهد، «انجام عمل معین» یا «ترک کار معین» (ترک گشودن مغازه در محل کسب متعهدله یا نسپردن راز اختراع و یا اسرار تجاری به رقیب بازرگان) باشد، سنجه آن است که آن عمل به همان کیفیت اجرا شود و این ترک، هرگز جامه‌ی انجام

برنگیرد(خوئی ۱۴۱۸، ج ۴۰، ص ۵۸). اگر انجام عمل مشروط به شخصیت و مباشرت طرف قرارداد باشد (مانند: کارهای علمی و هنری)، خود متعهد موظف به اجرای آن است، اگر نه شرط مباشرت و نه ویژگی متعهد دخالت داشته باشد (مانند: کارهای بدنی)، شخص دیگر نیز توان ایفای آن را خواهد داشت و در این صورت، می توان «تناسب و سازگاری مورد تأدیة و مورد تعهد» را معیار گرفت (مرعشی ۱۴۰۶، ج ۲، ص ۴۷).

۲-۱-۴) همتایی مورد تأدیة و مورد تعهد

بنا بر اختلاف دیدگاه در فقه، پیرامون ماهیت پول، معیار اجرای کامل تعهد در تعهدات پولی، «همتایی اسمی (تساوی از جهت واحد و رقم) یا همتایی واقعی (توازن ارزش واقعی و بازاری) مورد تأدیة با مورد تعهد» است. در فقه، پیرامون ماهیت پول، دو دیدگاه کلی مطرح است: یکی: «نظریه ی قدرت خرید». گروهی اندکی از فقیهان، مالیت پول را در «قدرت خرید آن» می دانند (شهید صدر ۱۳۸۹، ص ۲۰۴-۲۰۶). آنان با بررسی سیر تاریخی پول، نتیجه گرفته اند که پول امروزی، «واحد ارزش و رایج ترین واسطه ی داد و ستد و وسیله ی پرداخت است» (هاشمی شاهرودی ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۸۷-۲۸۹). پس، پول همان سه وظیفه ی معروف اقتصادی «واحد محاسبه ی ارزش، واسطه ی مبادله ی ارزش و وسیله ی ذخیره ی ارزش» را ایفا می کنند. داور اصلی در دید ایشان، عرف است. عرف، تمام هستی پول را در ارزش مبادله ی آن یعنی «قدرت خرید» خلاصه می کند (هاشمی شاهرودی ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۸۸ و ۲۸۹). پس می توان نتیجه گرفت که در صورت کاهش ارزش پول، اجرای کامل تعهد، در جبران کاهش ارزش است و باید معیار اجرای کامل تعهد، توازن مورد تأدیة و مورد تعهد باشد. با این همه، حتا همین فقیهان، از جهت فقهی، پرداخت تفاوت ارزش اسمی و ارزش واقعی پول را با می شمارند و جایز نمی دانند (شهید صدر ۱۳۸۹، ص ۲۱۶). برخی دیگر، حتا در باب ضمان (نه تعهدات قراردادی)، نوسات عادی ارزش پول را موجب ضمان نگرفته اند، ولی نوسات شدید (نوسات تغییردهنده ی صنف پول) را موجب ضمان دیده اند (مدرسی ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۷۵۱). دوم: «نظریه ی ارزش اسمی». در باور مشهور فقیهان امامیه، پول اعتباری از پول حقیقی در کارکردهای پولی متفاوت نیست، تفاوت آن ها از جهت غیر پولی (ارزش مصرفی) است. پس «قدرت خرید» عنصر اصلی پول نیست (هاشمی شاهرودی ۱۴۱۷، ص ۶۸). در نتیجه، ملاک مالیت پول، ارزش اسمی آن است. برخی از

استادان حقوق هم، میان «دین پولی» و «دین مربوط به ارزش» تفاوت نهاده‌اند، موضوع تعهد در دین پولی را «انتقال مقدار معین پول» و موضوع تعهد در دین به ارزش را «پدیدآیی نتیجه‌ی معین یا انجام کاری به وسیله‌ی پول» شمرده‌اند. و نتیجه گرفته‌اند که کاهش ارزش واقعی ریال در میزان نفقه و جبران خسارت مؤثر است، نه در قرض و تعهدات مالی (کاتوزیان ۱۳۹۲، ج ۴، ص ۴۲ و ۴۳). بعضی دیگر از استادان حقوق، باور دارند که این مسأله (تأدیه‌ی کاهش ارزش واقعی پول) ربا نیست، زیرا ارزش افزوده پرداخت نمی‌شود، و خسارت تأخیر تأدیه نیست، چون خسارت مربوط به محروم ماندن متعهدله از مورد تعهد می‌باشد، و با نگاه به معنای پول امروزی و نمایندگی پول از قدرت خرید، به جبران کاهش ارزش پول تمایل نموده‌اند (شهیدی ۱۳۹۳، ص ۹۳-۹۸).

به هر حال، هرگاه اجرای تعهد، تسلیم پول باشد، معیار غالب، «تساوی اسمی» است و اجرا در فقه آن است که به دست یا حساب متعهدله رسانده شود (آل‌کاشف‌الغطاء ۱۴۲۲، ج ۱، ص ۴۵۶). در جایی که مورد تعهد «وجه نقد رایج» باشد، تنها با تأدیه‌ی مبلغ و نوع پول مورد تعهد، اصل اجرای کامل تعهد پاسخ می‌پذیرد، نه با صدور چک یا برات و یا تأدیه‌ی به نوع دیگر پول. اگر متعهدله، چک یا برات را بپذیرد، اصل اجرای کامل تعهد از وصول وجه چک یا برات معیار می‌گیرد، تا زمانی که وجه برات یا چک پرداخت نگردد، اجرای کامل تعهد صورت نگرفته است (بهرامی احمدی، ج ۱، ص ۶۱۰). در مورد چک، برخی از استادان حقوق باور دارند که انجام تعهد پولی به وسیله‌ی چک، بستگی به عادات و رسوم محیط پرداخت دارد، اگر در جامعه‌ای رواج چک چنان باشد که از دید عرف، تسلیم آن در حکم پرداخت پول باشد، باید آن را وسیله‌ی تأدیه شمرد، و عرف تجاری، چک را مانند پول در گردش وسیله‌ی فوری پرداخت می‌بیند (کاتوزیان ۱۳۹۲، ج ۴، ص ۳۲).

۲-۲) معیار اجرای کامل تعهد در اصول یونیدروا

مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌سان‌سازی حقوق خصوصی، معیارهایی را برای اجرای کامل تعهد بیان داشته است:

۲-۲-۱) معیار تطابق با توافق

هرگاه محتوای قرارداد، از سوی اطراف آن به طور صریح یا ضمنی تعیین شده باشد، اجرای کامل قرارداد، از تطابق مورد انجام با تعیین و توافق معیار می‌گیرد (م ۱-۱-۵ تا ۵-۱-۵ یونیدروا).

غالباً کیفیت مورد تعهد در خود قرارداد تصریح می‌شود و یا شرایطی را توافق می‌کنند که نشان‌دهنده‌ی میزان کیفیت کالا و خدمات است. در غیر این دو صورت، به دو معیار بعدی برای اجرای کامل تعهد از جهت کیفیت نوبت می‌رسد که در ماده‌ی ۶-۱-۵ یونیدروا آمده است: «هنگامی که کیفیت اجرا نه به طور قطع در قرارداد تعیین شده و نه از قرارداد قابل احراز است. هر طرف ملزم است که کیفیتی از اجرا را که متعارف باشد و در اوضاع و احوال مورد نظر کمتر از حد متوسط نباشد، ارایه دهد».

۲-۲-۲) معیار کیفیت متعارف

ممکن است در بازار معامله‌ی خاص (مانند بازار ژاپن)، کیفیت کالا و خدمات فراتر از حد متوسط باشد، تشکیل معامله هم در همان فضا صورت گیرد، در این حالت اجرای کیفی تعهد به تأمین کیفیت متعارف همان‌جا خواهد گشت (م ۶-۱-۵ یونیدروا).

۲-۲-۳) معیار کیفیت متوسط

هر چند ارایه‌ی کالا یا خدمات یا کیفیت عالی و درجه‌یک لازم نیست، ولی با سنجه‌ی اوضاع و احوال، کالا یا کار ارایه‌شده، نباید از مرز میانه پایین‌تر و بی‌کیفیت‌تر باشد، وگرنه اجرای کامل تعهد انجام نیافته است (م ۶-۱-۵ یونیدروا).

۲-۲-۴) معیار تأیید دریافت

در تعهدات پولی، اگر تأدیه توسط چک، حواله‌ی بانکی، کارت اعتباری یا هر شکلی معمول دیگر صورت گیرد، اجرای تعهد هنگامی است که «در عمل مبلغ مندرج آن تأیید دریافت» را دارا باشد (۷-۱-۶ یونیدروا)، اگر پرداخت از طریق انتقال وجوه انجام شود، معیار، دریافت وجوه از سوی مؤسسه به نمایندگی متعهدله خواهد بود (۸-۱-۶ یونیدروا).

مطالعه‌ی تطبیقی اصل اجرای کامل تعهد قراردادی
در فقه امامیه و اصول یونیدروا

معیار اصل اجرای کامل تعهد در اصول یونیدروا		معیار اصل اجرای کامل تعهد در فقه امامیه	
بگانگی با توافق		تصادق در عین معین	
فراتر از مرز میانه		تشابه در کلی	
حد متوسط متعارف		تناسب در عمل و ترک عمل	
تأیید دریافت تعهد پولی		تساوی در تعهدات پولی - تساوی با ارزش اسمی - تساوی با ارزش واقعی (قدرت خرید)	

با وجود همسانی فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی در «تطابق مورد تأدیه و مورد تعهد» به عنوان معیار کلی «اجرای کامل تعهد»، میان این دو، تفاوت‌هایی دیده می‌شود:

اولاً، تفاوت در تعداد معیار: فقیهان امامیه، در تعداد و پذیرش معیار اصل اجرای کامل تعهد، توافق کامل ندارند، و بیش از هشت دیدگاه ابراز کرده‌اند. چنین پراکندگی در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی نمی‌شود.

ثانیاً، تفاوت در تأثیر مورد بر معیار: از سخنان مشهور فقیهان امامیه، معیار چهارگانه‌ی «یگانگی، هماهنگی، سازگاری و همتایی مورد تأدیه و مورد تعهد» با تکیه به تمایز موردها استفاده می‌شود، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی بر چنین مرزبندی معنادار به خاطر مورد تعهد تکیه نداده است.

ثالثاً، تفاوت در معیار تأدیه‌ی پولی: بنا بر اختلاف دیدگاه فقیهان امامیه در «ماهیت و مالیت پول» (ارزش اسمی یا بازاری)، تأدیه‌ی تعهدات قراردادی پولی، در هنگام نوسان ارزش واقعی پول، گرفتار تعدد معیار است، هرچند غالباً نوسان ارزش پول نادیده گرفته می‌شود و معیار تساوی مبلغ اسمی تأدیه و تعهد می‌باشد، در حالی که ظاهر اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی نشان‌دهنده‌ی سنجش ارزش واقعی پول می‌باشد و نوسان‌های کاهش یا افزایش ارزش پول در تأدیه کامل تأثیرگذار است، و میان «دین پولی» و «دین مربوط به ارزش» فاصله وجود نخواهد داشت.

رابعاً، تفاوت در معیار کیفیت متعارف: هرچند از متون فقه امامیه، معیار «کیفیت متعارف ویژه» (فراتر از مرز میانه) هنگام وجود عرف خاص، دریافت‌پذیر است، ولی مورد تأکید فقیهان نمی‌باشد، در حالی که اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، آن را به تأکید سپرده است.

خامساً، تفاوت در معیار تأدیه با اسناد تجاری: پرداخت پول توسط چک و سایر اسناد تجاری بنا بر ظاهر نظر فقیهان امامیه، به توافق متعهدله تکیه دارد، ولی در ظاهر اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، تأدیه‌ی تعهدات پولی توسط اسناد تجاری رایج، معمول و متعارف بوده، و نیازی به کسب موافقت متعهدله نخواهد بود.

سادساً، تفاوت در هنگام تأدیه‌ی تعهدات پولی: از ظاهر عبارت‌های فقیهان امامیه فهم می‌شود، پرداخت پول توسط چک، هنگامی است که مبلغ مندرج آن وصول شده باشد، اما اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی نمایانگر کفایت «تأیید» می‌باشد.

بنا بر مطالب یادشده، معیار اصل اجرای کامل تعهد قراردادی، در فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، نسبتِ عموم و خصوص من وجه وجود دارد، رعایت کاهش و افزایش ارزش پول، در اصول یونیدروا تأدیه‌ی پولی شمرده می‌شود، نه در فقه امامیه. از سوی دیگر، در فقه امامیه، «تأدیه متوسط هنگام کلی بودن مورد»، تأدیه است، نه در اصول یونیدروا که گاه «کیفیت متعارف» معیار می‌باشد.

<p>(۱) تفاوت در تعداد معیار: پرشماری و پراکندگی معیارها در سخنان فقیهان امامیه</p>	
<p>(۲) تأثیر موردها بر تمایز معیارها: تأثیر بیشتر موردها بر معیار وفا از نگاه فقیهان امامیه</p>	
<p>(۳) تفاوت در تأدیه‌ی پولی: اختلاف فقیهان در معیار تأدیه‌ی پول با ارش اسمی یا واقعی</p>	
<p>(۴) تفاوت در کیفیت معیار متعارف: تأکید نشدن بر فراتر از مرز میانه در عبارت فقیهان</p>	
<p>(۵) تفاوت در معیار تأدیه‌ی پول با اسناد تجاری: متکی به توافق متعهدله در فقه امامیه</p>	
<p>(۶) تفاوت در هنگام تأدیه‌ی تعهدات پولی: وصول مبلغ مندرج از نگاه فقیهان امامیه، هنگام تأیید وجه مندرج از سوی بانک در اصول یونیدروا</p>	

۳- مستندات اصل اجرای کامل تعهد

اصل اجرای کامل تعهد، نمی‌تواند بدون تکیه‌گاه و دلایل نیرومند، مشروعیت و مقبولیت یافته و در قامت «اصل» درآید. مستندها و دلایل‌های آن گسترده و گوناگون است. این‌جا نگاهی کوتاهی به مهم‌ترین مستندات در فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری می‌رود:

۳-۱) مستندات اصل اجرای کامل تعهد در فقه امامیه

در فقه امامیه، «اصل اجرای کامل تعهد قراردادی» مورد استدلال گرفته (موسوی سبزواری ۱۴۱۳، ج ۱۷، ص ۲۷۴) و از دلایل گوناگون بهره‌مند است:

۳-۱-۱) دلالت آیات و روایات بر اجرای کامل مورد تعهد

دسته‌ای از آیات قرآنی (مائده/۱، آل عمران/۷۶، اسراء/۳۴ و نساء/۲۹) و روایات پای‌بندی به شرطها (حر عاملی ۱۴۰۹، ج ۱۸، ص ۱۶)، تابعیت عقود از قصود (حر عاملی ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۴۸)، و سلطنت انسان بر اموال (مجلسی ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۷۲)، به «اصل اجرای کامل تعهدهای قراردادی» راهنمایی دارند. در تفسیر آیت «به پیمان‌ها (و قراردادهای) وفا کنید» (مائده/۱) بیان کرده‌اند که با تکیه به «العقود» (جمع دارای الف و لام)، دلیل بر وجوب وفای کامل به تمام پیمان‌هاست، چه قراردادهای که اکنون وجود دارد یا در آینده میان عقلا پدیدار گردند. وفای به پیمان‌ها از پایه‌های زندگی اجتماعی شمرده می‌شود، بدون آن زندگی جمعی آدمی فرو می‌پاشد (مکارم ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۲۴۴-۲۴۶. طباطبایی ۱۳۹۰، ج ۵، ص ۱۵۸).

۳-۱-۲) حکم عقل به اجرای کامل مورد تعهد

مقتضای قراردادهای معاوضی، تبادل موضوع‌ها در عالم واقعیت است، عقل حکم می‌کند که باید تبادل موردها به نحو کامل صورت گیرد، زیرا بدون اجرای کامل تعهد، تبادل موردها واقعیت خارجی نیافته است. شرع نیز این حکم عقل را تأکید می‌نماید (سبحانی ۱۴۱۴، ص ۶۴۷).

۳-۱-۳) داوری خردمندان به اجرای کامل تعهد

بنای عرف و عقلا در باب معاوضات بر آن است که هر کدام از دو طرف معامله، تمام آثار عقد را ایفا کنند، زیرا مقصود واقعی و هدف نوعی از معاملات، دستیابی به مورد تعهد می‌باشد، بلکه اجرای کامل مورد تعهد، روح معاوضه و مدلول عملی قراردادهاست (جمعی

از پژوهشگران ۱۴۲۳، ج ۴، ص ۱۹۱). در بیان دیگر، «لزوم اجرای کامل تعهد» از احکام عقلایی و شرعی است، نه مدلول مطابقی یا التزامی نفس عقد (امام خمینی، ج ۵، ص ۴۹۳). با تحلیل دلایل یادشده فهم می‌شود، مستند اصلی، «اجرای کامل تعهد قراردادی» در فقه اسلامی، «بنای عقلا» است. خردمندان، ایفای کامل عرفی به عهدها را لازم می‌بینند.

۲-۳) مستندات اصل اجرای کامل تعهد در اصول یونیدروا

به نظر می‌رسد که افزون بر «روش خردمندان» و «حکم عقل» که می‌توان از دلایل «اصل اجرای کامل تعهد» در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی شمرد، دو دلیل دیگر هم اشاره‌شدنی هستند:

۳-۲-۱) اصل آزادی قراردادی

در معنای اصل آزادی قراردادی، نوشته‌اند: «اشخاص آزادند به هر شکل معقول که می‌خواهند با هم پیمان ببندند آثار آن را معین سازند، مگر این که مفاد تراضی آنان، به دلیل مخالفت با قانون یا نظم عمومی و اخلاق حسنه نامشروع باشد» (کاتوزیان ۱۳۸۹، ص ۵۶، ش ۵۲). یکی از نتایج اصل آزادی قراردادی، «الزام‌آوری قرارداد نسبت به اطراف آن» است. هر قرارداد قبل از انحلال برای دو طرف به منزله‌ی قانون بوده و باید همان گونه که تشکیل شده است، اجرا شود، وگرنه «راه عادلانه‌ی نظم در روابط مالی» آسیب می‌بیند (کاتوزیان ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۱۴۵ و ۱۴۷). هرچند اصل آزادی قراردادی در حقوق رم قدیم رعایت نمی‌گردیده و گویا از قرن دوازدهم وارد حقوق اروپا گشته است (بهرامی احمدی ۱۳۹۰، ص ۶۶)، اما آن را «اصل مهم فلسفی» و «لازمه‌ی کرامت انسانی» شمرده‌اند، چنان‌که از قرن‌ها پیش مورد توجه حقوق‌دانان، مبنای نظریه‌ی تعهدات، و از نگاه فیلسوفان قرن ۱۸ فرانسه، منشأی تمام حقوق به شمار می‌رفته است (شهیدی ۱۳۹۳، ص ۵۷ و ۵۹. صفایی ۱۳۹۳، ص ۴۵ و ۴۶)، با وجود مخالفت‌های مکتب اجتماعی و سیوسالیستی در قرن نوزدهم، بسیار دور از ذهن می‌نماید که «آزادی قراردادی»، مبنای اصل اجرای کامل تعهد در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی نباشد. افزون بر این همه، نخستین ماده‌ی ۱-۱ یونیدروا بر «اصل آزادی قراردادها» تأکید نموده و ماده‌ی ۳-۱ آن، به الزام‌آوری قراردادهای معتبر برای اطراف تصریح می‌کند.

۳-۲-۲) حسن نیت در ایفای تعهد

ترکیب یادشده از حُسن (نیکویی) و نیت (قصد و عزم) است. برخی از نویسندگان یادآور شده‌اند که حقوق دانان فرانسه، آن را در دو معنا به کار می‌برند: «درستکاری در اعمال حقوقی» و «تصور اشتباه و قابل اغماض که به منزله‌ی یک حق مورد حمایت واقع شده است»، و سپس «رفتاری صادقانه، منصفانه و معقول که در مرحله‌ی گفت‌وگوهای مقدماتی، انعقاد، اجرا و تفسیر قرارداد، عرفاً از طرفین نسبت به یک‌دیگر و یا حتا نسبت به اشخاص ثالثی که با قرارداد ارتباط پیدا می‌کند، انتظار انجام آن می‌رود»، تعریف حسن نیت دانسته‌اند (باریکلو ۱۳۹۰، ص ۵۵ و ۵۶). با تکیه به نوشته‌ی یکی از دانشوران، «حسن نیت در ایفای تعهد، مورد قبول همه‌ی حقوق دانان و حتی می‌توان گفت که مورد پذیرش همه‌ی نظام‌های حقوقی دنیای متمدن است» (بهرامی احمدی ۱۳۹۰، ص ۶۲۲). ماده‌ی ۷-۱ یونیدروا، آن را بنیاد سایر اصول معرفی می‌کند: «هر طرف قرارداد در تجارت بین‌المللی باید مطابق حسن نیت و رفتار منصفانه رفتار نماید». بنابراین، یکی از مهم‌ترین مبانی اصل اجرای کامل تعهد، در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، «اصل حسن نیت» است و البته، اجرای ناقص، رفتار خلاف حسن نیت محسوب می‌شود.

در سنجش کوتاه می‌توان یادآور گردید: فقه امامیه برای استواری «اصل اجرای کامل تعهد»، از دلایل گوناگون از آن میان به «آیات و روایات»، «حکم عقل» و روش خردمندان بهره گرفته‌اند، ولی مستند اصلی آن، «بنای عقلا» است. اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی با پذیرش حکم عقل و روش خردمندان، بر «اصل آزادی قراردادی و «اصل حسن نیت» انگشت تأکید گذاشته است. از این جهت، نسبت عموم و خصوص من وجه وجود دارد: آیات و روایات به عنوان دلیل مستقل اجرای کامل تعهد در فقه امامیه مطرح است. اصل حسن نیت در ایفای تعهد از اصول بنیادین یونیدرواست. با این وجود به نظر می‌رسد که دلیل اصلی اصل وفای کامل تعهد، «روش خردمندان» است. بنابراین، نسبت را می‌توان تساوی تصویر کرد.

۴- جریان اصل اجرای کامل تعهد نسبت به متعهدله

هرگاه ایفای تعهد از آغاز فعلی باشد و یا زمان اجرا فرارسد، متعهد برای «اجرای کامل تعهد» اقدام کند، آیا بر متعهدله لازم است که آن را بپذیرد و یا می‌تواند از دریافت دوری‌گزیند؟ این پرسش از فقه امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، پاسخ متفاوتی دریافت خواهد کرد:

۱-۴) تکلیف متعهدله به دریافت مورد تعهد در فقه امامیه

از نگاه مشهور فقیهان جعفری، در حالت تفاوت مورد تأدیه و مورد تعهد از جهت جنس، مقدار و صفت، متعهدله ملزم به پذیرش آن نیست و می‌تواند اجرای بخش از تعهد (حتا اگر به نفع او باشد) را نپذیرد، ولی در صورت اقدام متعهد به اجرای کامل تعهد، متعهدله باید مورد تعهد را دریافت دارد (نجفی ۱۴۰۴، ج ۲۳، ص ۱۱۵ و ۱۱۶. انصاری ۱۴۱۵، ج ۶، ص ۲۱۶). برای توجیه این دیدگاه به قاعده‌ی سلطنت که متعهد نمی‌خواهد دینی بر عهده‌ی او باشد (سبحانی ۱۴۱۴، ص ۶۶۶). و قاعده‌ی لاضرر و لا ضرار استناد کرده و افزوده‌اند که مراد این‌جا نه قاعده‌ی لاضرر (زیان مادی: کاستی در مال یا جان) که قاعده‌ی لاضرار (زیان معنوی: آزار و به دشواری افکندن دیگری) است. با اقدام متعهد بر اجرای کامل تعهد، نفس ابای قبول از سوی متعهدله، به حَرَج افکندن و به مشقت‌انداختن متعهد است (امام خمینی ۱۳۹۲، ج ۵، ص ۵۲۶-۲۲۸). وانگهی، فقیهان، پیرامون اجبار متعهدله را به دریافت مورد تعهد (سبحانی ۱۴۱۴، ص ۶۶۶)، درخواستن یاری از حکومت (انصاری ۱۴۱۵، ج ۶، ص ۲۱۶)، دریافت مورد تعهد از سوی حاکم (خوئی ۱۴۱۷، ج ۷، ص ۵۷۳ و ۵۷۴)، دیدگاه‌های گوناگون ابراز نموده‌اند (روحانی ۱۴۳۵، ج ۲۶، ص ۱۵۳ و ۱۵۴). در داوری نهایی، دیدگاه فقهی پذیرفتنی می‌نماید که فتوا داده باشد: حاکم می‌تواند متعهدله را وادار به قبول سازد یا خود مورد تعهد را دریافت دارد و یا دستور دهد که آن را نزد مالک بیندازد، زیرا گستره‌ی ولایت فقهی حاکم گسترده است و بدون چنین صلاحیتی برای حکومت، نمی‌توان از اختلال نظام معاملات جلوگیری کرد (امام خمینی ۱۳۹۲، ج ۵، ص ۲۳۰).

۲-۴) تکلیف متعهدله به دریافت مورد تعهد در اصول یونیدروا

در ماده‌ی ۳-۱-۶ یونیدروا، «اصل اجرای کامل تعهد» پذیرفته شده و بیان گردیده که با فرارسید زمان اجرا، «نفع مشروع در کسب کامل مورد تعهد» برای متعهدله پدید می‌آید، ولی این حق ردّ را در سه وضعیت بیان کرده است:

- حق رد اجرای جزئی تعهد در تعهد کلی و اقساطی: فرارسید زمان اجرا، هم «انجام کلی یک تعهد» و هم «انجام قسطی از یک تعهد کلی» را فرا می‌گیرد. متعهدله اصولاً می‌تواند اجرای جزئی تعهد را نپذیرد، چه متعهد به اجرای بخشی از یک تعهد یا اجرای قسطی از اقساط یک تعهد اقدام نماید.

- حق رد اجرای جزئی تعهد با تضمین یا بدون تضمین اجرا: «نفع مشروع کسب کامل مورد تعهد»، متعهدله را توانا می‌سازد که اجرای جزئی تعهد را نپذیرد حتا اگر این اجرا با تضمین انجام باقی مانده‌ی تعهد همراه گردد، زیرا اجرای جزئی، نقض قرارداد و ناساز با حق ذی‌نفع است.

- حق رد اجرای جزئی تعهد منوط به منفعت مشروع: گاه «اجرای کامل تعهد» برای متعهدله «نفع مشروع آشکار» ندارد و یا با پذیرش موقت اجرای جزئی تعهد، آسیب مهم بر او وارد نمی‌گردد. با اثبات دو صورت مزبور (فقدان نفع مشروع آشکار و فقدان ضرر مهم) توسط متعهد، متعهدله حق ردّ اجرای جزئی تعهد را ندارد. در چنین وضعیتی‌هایی، اجرای بخشی از تعهد، اجرای مداوم تعهد شمرده می‌شود و نباید آن را عدم اجرا دانست. برای مثال، هرگاه یک خط هوایی که تعهد داده ۱۰ اتومبیل را در یک محموله و در تاریخ معین از ایتالیا به برزیل تحویل دهد، با تکیه به پدیدایی اوضاع و احوالی، نتواند آن‌ها را یک‌باره حمل کند، ولی بتواند که در دو پرواز متوالی در یک هفته تعهد را ایفا نماید. اگر ثابت کند که «حمل پیشنهادی» هیچ‌گونه دشواری برای متعهدله ایجاد نمی‌کند، زیرا عملاً تا یک ماه بعد، اتومبیل‌ها مورد استفاده قرار نمی‌گیرند. در این حالت، هیچ نفع مشروعی برای متعهدله در ردّ اجرای جزئی تعهد مشاهده نمی‌شود (مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌نواخت کردن حقوق خصوصی (۱۳۹۶)، ص ۲۳۴-۲۳۶).

نسبت «جریان اصل اجرای کامل تعهد علیه‌ی متعهدله» میان دیدگاه مشهور فقیهان امامیه و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، (با چشم‌پوشی از مستندها)، تساوی است. ولی پذیرش اجرایی بخشی از تعهد (با متفاوت در صفت و ماهیت) بر متعهدله از نگاه فقه امامیه الزامی نیست، در حالی که اصول یونیدروا، متعهدله به پذیرش اجرای بخشی از تعهد با اثبات «فقدان نفع مشروع آشکار و فقدان ضرر مهم» توسط متعهد، ملزم ساخته است.

۵- رابطه‌ی اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی به اصل اجرای کامل تعهد

اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد به این معناست که متعهد باید تعهد خود را یک‌جا و در یک زمان انجام دهد. برای مثال، اگر در قراردادی، تعهد به تسلیم بیست دستگاه کامپیوتر داده، باید همه‌ی آن‌ها را هم‌زمان به متعهدله تحویل دهد، مگر آن‌که توافق یا عرف

و یا طبیعت قرارداد، اجرای غیر یک‌جایی و غیر یک‌زمانی را خواستار گردد. اصل اجرای کامل تعهد، اصل‌های اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد را هم در دامان می‌گیرد و در واقع این دو به آن اصل کلی بازگشت دارند، زیرا اصل اجرای کامل تعهد، «ایفای بدون کاستی از جهت کمیت و کیفیت» است، تطابق تعداد و اوصاف مورد تأدیه و مورد تعهد با «ایفای یک‌جایی و یک‌زمانی» حاصل می‌شود. یعنی هرگاه همان تعداد و همان اوصاف یک‌باره انجام شود، تعهد به نحو کامل ایفا شده است. باید افزود به باور برخی از نویسندگان، موضوع اصلی اصل یک‌جایی و یک‌زمانی اجرای تعهد، «تقارن و یک‌زمانی ایفای تعهد» است، «نه فوریت و شتابندگی زمان اجرا»، لذا از «اصل اجرای فوری تعهد» فاصله می‌گیرد (شهبور ۱۴۰۱، ص ۱۲۴).

۵-۱) اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد در فقه امامیه

فقیهان، در «وجوب تسلیم مبیع و ثمن بر هر کدام از اطراف بیع» توافق دارند و بیش‌تر آنان، «تقابل تسلیم موردها و تقارن زمانی اجرای تعهد» را مطرح کرده‌اند (خونی ۱۴۱۸، ج ۴۰، ص ۲۸۹-۲۹۱) که از آن «اجرای هم‌زمانی و یک‌جایی اجرای تعهد» استفاده می‌شود. در عقد اجاره، اجیر از هنگام تشکیل قرارداد، مالک اجرت می‌شود، ولی در حالت شرط نشدن یا متعارف نبودن تعجیل، مستأجر وظیفه ندارد که اجرت را قبل از عمل بپردازد، زیرا بنای معاوضات در بیع، اجاره و سایر عقود مالی بر تسلیم و دریافت هم‌زمانی است (آملی ۱۳۸۴، ج ۱۲، ص ۲۵۲). به ویژه آن‌که فقیهان، از واژه‌ی تسلیم هم‌هنگام (معاذفة) و همتایی حق اجرای دو طرف «تساوی الحقین» استفاده کرده و آن را متعارف میان مردم و متداول بین بازرگانان شمرده‌اند (کاشف‌الغطاء، ج ۴، ص ۱۹۶-۱۹۸). پس دیدگاه مشهور میان فقیهان امامیه، اجرایی یک‌جایی و یک‌زمانی تعهدهای تجزیه‌پذیر است و برخی از استادان حقوق هم بر آن اشاره کرده‌اند (صفایی ۱۳۹۳، ص ۲۳۶ و ۲۴۳).

۵-۲) اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد در اصول یونیدرو

ماده‌ی ۱-۲-۶ یونیدرو مقرر داشته است: «در موارد مشمول بندهای "ب" و "ج" ماده‌ی ۱-۱-۶، هر طرف باید تعهداتش را در زمان واحد اجرا کند به این شرط که اجرای تعهداتش در آن زمان واحد ممکن باشد و اوضاع و احوال نیز خلاف آن دلالت نکند».

گاه اجرای قرارداد تنها در زمان واحد امکان دارد، مانند: تسلیم عین، و گاه مورد تعهد از امور استمراری است و ناگزیر در بازه‌ی زمانی امکان اجرا می‌یابد، مانند: ساختن ساختمان، ولی در مواردی، هر دو حالت تصویرپذیر خواهد بود: هم اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد ممکن است و هم انجام چندجایی و چندزمانی تعهد وجود دارد، مانند: تحویل ده دستگاه کامپیوتر. در مواردی که اوضاع و احوال و یا طبیعت معامله اقتضای استمرار را نداشته باشد (یا دو طرف بر اجرای استمراری و چندزمانی توافق نکرده باشند)، بنا بر ماده‌ی مزبور، «اصل، اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد» است (شنیور ۱۴۰۱، ص ۱۴۵)؛ مثلاً، قرارداد مربوط به تسلیم ده تَن برنج در ماه دهم سال جاری باشد، اگر متعهد توان تحویل آن را دارد، ولی برای او مناسب است که آن را در دو نوبت به متعهدله تسلیم نماید. اصل اجرای یک‌زمانی تعهد وی را به تسلیم همان ده تَن در یک زمان و ادار می‌سازد. گاه اوضاع و احوال زمان اجرای تعهد را معین می‌سازد، چنان‌چه متعهدله به طور متناوب به برنج نیاز دارد، از سوی دیگر، امکانات متعهد هم محدود است و نمی‌تواند ده تَن برنج را یک‌جا تحویل دهد و از وضعیت متعهدله هم آگاه است که در دریافت یک‌جایی و یک‌زمانی نیاز ندارد، در این حالت، اوضاع و احوال تعیین می‌کنند که اجرای تعهد در دفعات متعدد در همان ماه صورت گیرد (مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌نواخت کردن حقوق خصوصی ۱۳۹۶، ص ۲۳۳).

به همین مناسبت، ماده‌ی ۴-۱-۶ یونیدروا بیان داشته است: «(۱) به میزانی که اجرای هم‌زمان تعهدات طرفین ممکن باشد، آن‌ها ملزم به چنین اجرائی هستند، مگر این‌که اوضاع و احوال بر خلاف آن دلالت کند. (۲) به میزانی که از سوی یکی از طرفین، نیازمند مدت زمانی باشد، آن طرف ملتزم است که ابتدا تعهداتش را انجام دهد، مگر این‌که اوضاع و احوال بر خلاف آن دلالت کند».

ماده‌ی یادشده مربوط به «اصل تقارن و هم‌زمانی اجرای تعهد قراردادی از دو جانب» است و میان دو وضعیت تفاوت نهاده است: یکم: حالت امکان اجرای هم‌زمانی تعهد: قاعده آن است که اطراف قرارداد، تعهداتِ دو‌جانبه‌ی‌شان را هم‌زمان انجام دهند. فروشنده همان زمان، کالا را به خریدار تسلیم کند که خریدار بهای کالا را پرداخت می‌نماید و با بدون فاصله‌ی عرفی دریافت و پرداخت صورت گیرد. با این وجود، گاه اوضاع و احوال (هرگونه عرف تجاری یا شرط توافقی) باعث می‌شود که یکی از اطراف قرارداد، دیرتر از انجام تعهد

از سوی طرف دیگر به اجرای تعهد پردازد. دوم: حالت عدم امکان اجرای هم‌زمانی تعهد: هنگامی که ماهیت اجرای تعهد یکی از اطراف قرارداد، وابسته به بازه‌ی زمانی معین باشد، مانند: قراردادهای ساخت و بیش‌تر قراردادهای خدمات. در این حالت، یک طرف باید زودتر از زمان اجرای تعهد از سوی دیگر، تعهد را انجام دهد. با این حال بسا که اوضاع و احوال بر خلاف آن می‌باشد، مانند: حق بیمه که معمولاً زودتر پرداخت می‌شود و غالباً پرداخت‌ها در قراردادهای ساخت، با اقساط توافقی صورت می‌گیرد (مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌نواخت کردن حقوق خصوصی ۱۳۹۶، ص ۲۳۸ و ۲۳۹).

در فقه امامیه، «اصل اجرای یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد»، به عنوان دو اصل جداگانه نمود نیافته‌اند و با طرح نظریه‌ی «تطابق کمیّت و کیفیت مورد تأدیه و مورد تعهد» از دامنه‌های «اصل اجرای کامل تعهد» شمرده می‌شوند، اما اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، آن دو را در قالب یک اصل، بیان کرده است. با وجود پذیرش آن به عنوان اصل، این‌جا نسبت عموم و خصوص مطلق است. از نگاه مشهور فقیهان امامیه، هنگام نبود توافق و عرف، «اصل تقارن مطلق» است، در اصول یونیدروا اگر اجرای تعهد از سوی یک طرف بدون گذر زمان ناممکن باشد، طرف دیگر باید تعهد خود را انجام دهد.

نسبت	اصول یونیدروا	دیدگاه فقیهان امامیه	اصل اجرای کامل تعهد
تساوی	قاعده‌ی انجام تعهد بدون کاستی	ایفای مقتضای عقد از جهت کمیّت و کیفیت	مفهوم
عموم و خصوص من‌وجه	توافق، کیفیت متعارف، کیفیت متوسط و تأیید دریافت	یگانگی، هماهنگی، سازگاری و همتایی	معیار
من‌وجه	آزادی قراردادی، حسن‌نیت، روش خردمندان	آیات و روایات، حکم عقل، روش خردمندان	مستندات
تساوی	- حق رد اجرای جزئی تعهد در تعهد کلی و اقساطی	- تکلیف به دریافت مورد تعهد به دلیل قاعده‌ی سلطنت و قاعده‌ی لاضرار	علیه متعهدله

پذیرش (در جزیی: عموم مطلق)	- حق رد اجرای جزئی تعهد با یا بدون تضمین اجرا - حق رد اجرای جزئی تعهد منوط به منفعت مشروع	- حق رد اجرای جزئی تعهد	
عموم و خصوص مطلق	- اصل جداگانه بودن اجرای یک جایی و یک زمانی تعهد - رعایت هم زمانی اجرای تعهد در حالت امکان - اقدام زودتر یک طرف به اجرا در حالت توقف اجرای تعهد دیگری به بازه‌ی زمانی	شمولیت اصل اجرای یک جایی و یک زمانی تعهد تقابل و تقارن تسلیم موردها	گستره

نتیجه

۱- بیان ساختار برای مفهوم اصل اجرای کامل تعهد (ایفای مفاد عقد) و واگذاری تعیین مصداق به عرف، از سوی فقیهان امامیه مزیت است، در حالی که تصریح به ساختار مفهوم در اصول یونیدروا دیده نمی‌شود.

۲- تعیین معیارهای گوناگون توسط فقیهان امامیه، برای اصل اجرای کامل تعهد با توجه به تفاوت موردهای تعهد (عین، کلی، عمل و پول)، از جهت روشنایی روش اجرا امتیاز شمرده می‌شود، ولی تأکید بر ارزش اسمی پول و نادیده‌گیری نوسانات ارزش پول در تعهدات پولی از مزیت آن می‌کاهد، روش اصول یونیدروا در «معیار کیفیت متعارف»، «معیار اجرای تعهدات پولی به ویژه با اسناد تجاری» در زندگی امروزی سازگارتر می‌نماید.

۳- اهمیت روز افزون «اصل حسن نیت در اجرای کامل تعهدات»، خواستار است که فقیهان افزون بر سایر مستندات اصل اجرای تعهد، به آن هم توجه بیش‌تر دهند، همان‌گونه که اصول یونیدروا «حسن نیت» را اصل بنیادین تعهدات برشمرده است.

۴- دیدگاه مشهور فقیهان امامیه در «تکلیف متعهدله به پذیرش اجرای کامل تعهد» راه‌گشا در عالم اجراست، اگر دیدگاه‌شان، همسان محتوای اصول یونیدروا «حق ردّ اجرای

جزیی تعهد منوط به فقدان منفعت مشروع متعهدله» می‌گشت، شاید راه ایفای تعهدات امروزی گسترده‌تر می‌گردید.

۵- اصل اجرایی یک‌جایی و یک‌زمانی تعهد را می‌توان همانند اصول یونیدروا در فقه امامیه، اصل مستقل شمرد و آثار آن را پذیرفت، و «تقابل و تقارن ایفای تعهد» را منحصر به جایی دانست که اقدام یک طرف به اجرا، متوقف به بازهی زمانی نباشد.

فهرست منابع

قرآن مجید

۱. آل کاشف الغطاء، محمدحسین (۱۴۲۲)، تحرير المجلة، قم، المجمع العالمي للتقريب.
۲. آملی، محمد تقی (۱۳۸۴)، مصباح الهدی، بی جا.
۳. اشتهاردی، علی پناه (۱۴۱۷)، مدارک العروة، تهران، دار الأسوة.
۴. امام خمینی، روح الله (۱۳۸۶). کتاب البیع، نوشته‌ی خرم آبادی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار الإمام الخمينی.
۵. انصاری، محمد علی (۱۴۱۵)، الموسوعة الفقهية الميسرة، قم، مجمع الفكر الإسلامي.
۶. انصاری، مرتضی (۱۴۱۵)، المكاسب، قم، کنگره.
۷. باریکلو، علیرضا، و خزایی، سید علی (۱۳۹۰)، «اصل حسن نیت و پیامدهای آن در در دوره‌ی پیش قراردادی (با مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه)»، مجله حقوقی داگستری، سال ۷۵، ش ۷۶.
۸. بجنوردی، حسن (۱۳۷۷)، القواعد الفقهية، قم، نشر الهادی.
۹. بحرانی، یوسف (۱۴۲۳)، الدرر النجفية، بیروت، دار المصطفی.
۱۰. بهرامی احمدی، حمید (۱۳۹۰)، حقوق تعهدات و قراردادهای، تهران، دانشگاه امام صادق.
۱۱. جمعی از پژوهشگران، (۱۴۲۳)، موسوعة الفقه الإسلامي طبقاً لمذهب أهل البيت، قم، مؤسسه دائرة المعارف.
۱۲. حر عاملی، محمد (۱۴۰۹)، وسائل الشیعة، قم، مؤسسه آل البيت.
۱۳. حسینی مراغی، عبد الفتاح (۱۴۱۷ق)، العناوين الفقهية، قم، مؤسسه النشر الإسلامي.
۱۴. خلخالی، محمد کاظم (۱۴۰۷)، فقه الإمامية، قم، مکتبه الداوری.
۱۵. خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۷)، مصباح الفقاهة، قم، انصاریان.
۱۶. خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۸)، موسوعة، قم، مؤسسه إحياء آثار الامام الخوئي.
۱۷. خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۹)، محاضرات في الفقه الجعفري، قم، مؤسسه دائرة معارف الفقه الإسلامي.
۱۸. روحانی، محمد صادق (۱۴۳۵)، فقه الصادق، قم، آیین دانش.
۱۹. سبحانی تبریزی، جعفر (۱۴۱۴)، المختار في أحكام الخيار، قم، مؤسسه الإمام الصادق.
۲۰. سبحانی تبریزی، جعفر (۱۴۲۳)، دراسات موجزة في الخيارات و الشروط، قم، المركز العالمي للدراسات الاسلامیة.
۲۱. سبحانی تبریزی، جعفر (۱۴۲۹)، رسائل فقهیه، قم، مؤسسه امام صادق.

۲۲. شیور، قادر (۱۴۰۱)، درس‌هایی از اصول قراردادهای بازرگانی بین‌المللی، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجلد.
۲۳. شهید صدر، محمد باقر صدر (۱۳۸۹) بانک بدون ربا، مترجم: مرتضی زنجانی، تهران، فرهنگ سبز.
۲۴. شهیدی، مهدی (۱۳۹۳)، تشکیل قراردادها و تعهدات، تهران، مجلد.
۲۵. شهیدی، مهدی (۱۳۹۳)ب)، سقوط تعهدات، تهران، مجلد.
۲۶. صفایی، سید حسین (۱۳۹۳)، قواعد عمومی قراردادها، تهران، میزان.
۲۷. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰)، المیزان في تفسير القرآن، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۲۸. طباطبایی حکیم، محمد سعید (۱۴۲۸)، مصباح المنهاج، نجف، مؤسسة الحكمة الثقافة الاسلامیة.
۲۹. طوسی، محمد (۱۳۸۷)، المبسوط، تهران، مكتبة المرتضوية.
۳۰. عمید زنجانی عباسعلی (۱۳۸۲)، آیات الأحكام، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات علوم اسلامی.
۳۱. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۹)، اعمال حقوقی، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۳۲. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، قواعد عمومی قراردادها، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۳۳. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳)، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربي.
۳۴. محسنی، محمد آصف (۱۳۸۲)، القواعد الأصولية والفقهية في المستمسك، قم، پیام مهر.
۳۵. محقق حلی، جعفر (۱۴۰۸)، شرائع الإسلام، قم، اسماعیلیان.
۳۶. محقق کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۴)، جامع المقاصد، قم، مؤسسة آل البيت.
۳۷. مدرسی، محمد رضا (۱۳۹۳)، البیع، قم، دار التفسیر.
۳۸. مرعشی، شهاب‌الدین (۱۴۰۶)، منهاج المؤمنین، قم، کتابخانه عمومی.
۳۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰)، القواعد الفقهية، قم، مدرسة الإمام علي.
۴۱. مؤسسه‌ی بین‌المللی یک‌نواخت کردن حقوق خصوصی (۱۳۹۶)، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، ترجمه و تحقیق: بهروز اخلاقی و فرهاد امام، تهران، شهر دانش.
۴۲. موسوی سبزواری، عبدالاعلی (۱۴۱۳)، مهذب الأحكام، قم، المنار.
۴۳. میرزای قمی، ابوالقاسم (۱۳۸۵)، رسائل، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۴۴. نجفی، محمد حسن (۱۴۰۴ق)، جواهر الکلام، بیروت، دار إحياء التراث العربي.
۴۵. هاشمی شاهرودی، محمود (۱۳۸۲)، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل‌بیت، قم، موسسه دائرة المعارف فقه اسلامی.

٤٦. هاشمي شاهرودي، محمود (١٤١٧). مقالات فقهية، بيروت، مركز الغدير.
٤٧. هاشمي شاهرودي، محمود (١٤٣٢)، موسوعة الفقه الإسلامي المقارن، قم، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامي.

